

Jelena Đorđević, *Postkultura: Uvod u studije kulture.*
Beograd, Clio 2009. ISBN 978-86-7102-343-6

Knjiga Jelene Đorđević *Postkultura: Uvod u studije kulture*, predstavlja uspešan pokušaj da se ocrtaju glavni tokovi istorije studija kultura i naznače glavni problemi savremenih tumačenja koncepta kulture. Kritički se osvrćući na različite savremene teorijske koncepte koji nose prefiks “post”, autorka objašnjava da se pojam *postkulture* odnosi i na tumačenje kulture iz prizme savremenih teorija, i na “rađanje novog tipa kulture u vremenu informatičko/tehnološke revolucije i globalne ekspanzije multinacionalnog kapitalizma“ (Đorđević 2009: 5). Drugim rečima, terminom *postkultura* označava se i određeni tip socio-političkih promena i način tumačenja tih promena kroz različite teorijske optike koje autorka razmatra u knjizi.

Knjiga je podeljena na šest poglavlja: Predistorija, Istorija, Postmodernizam, Popularna kultura, Kulture u pokretu i Pogled sa druge strane. U prva dva poglavlja knjige, autorka objašnjava da studije kulture predstavljaju multidisciplinarno, ili možda još bolje “post-disciplinarno” polje koje se oslanja na različite humanističke discipline formirajući, pri tome, prepoznatljive teorijske okvire koje ovu disciplinu razdvajaju od njoj sličnih. Početke razvoja studija kulture treba tražiti u političkim i ekonomskim promenama druge polovine XX veka i različitim kritikama tzv. masovne kulture – Metjua Arnolda, s jedne strane, i Teodora Adorna i Maksa Horkhajmera i Frankfurtske škole, s druge. No tek je otvaranje Centra za istraživanje savremene kulture u Birmingemu 1964, označilo jasan početak stvaranja posebne discipline, čiji počeci se vezuje za rad Ričarda Hogarta, Rejmonda Vilijamsa i Edvarda P. Tompsona, da bi nešto kasnije na oblikovanje disipline ključno uticao Stjuart Hol. Glavna karakteristika ovih formativnih godina je interesovanje za marginalne aspekte dominantnih zapadnih kultura i neo-marksistička orijentacija najuticajnijih autora Centra. To je donelo ne samo interesovanje za, do tada veoma malo proučavane, društvene pojave, već i novi pristup njihovom proučavanju, koji je kritikovao etnocentričnost dotadašnjih teorijskih postavki, uključujući i sam marksizam na koji se oslanjao. To je dalje otvorilo put teorijama Alitsera, Lakloa i Šantal Muf i uticalo na razvijanje posebnog interesovanja za teoriju hegemonije Antonija Gramšija. Ovi neo-marksistički teorijski pristupi bili su zatim dopunjeni tekstualno-reprezentacionim analitičkim trendovima i Jelena Đorđević navodi da su u ovom “srećnom spoju marksističko-neo-markističkog nasleđa i novih pravaca proizašlih iz lingvistike” nastali najznačajniji radovi Centra (Đorđević 2009: 73).

Ovaj takozvani “jezički preokret”, koji se u velikoj meri oslanjao na radove Bahtina, Vološinova i Vitgenštajna, ali i de Sosira i Levi-Strosa, bitno je uticao na veoma uticajne radove Dika Hebdidža i Rolana Barta, koji su postali najprepoznatljiviji tekstovi studija kulture. Ovi radovi su dalje otvorili vrata za

post-strukturalističke studije kulture (autorka se osvrće na radove Lakana, Deride, Fukoa, Kristeve, Deleza i Gatarija i Bodrijara), koje su dovele u pitanje mogućnost identifikovanja kulture ili kultura kao entiteta, celine ili „strukture osećajnosti” i tako dekonstruisali i sam pojam kulture uvodeći nove teorijske paradigme. Fukoove teorije o diskurzivnoj prirodi znanja, i moći kao znanju, te feminističke studije kulturne proizvodnje znanja (Elen Siksus, Lisi Irigre, Džudit Batler, Bel Huks, Gajatri Spivak, Lora Malvi, Dona Haravej) uticale su na oživljavanje interesovanja za političku dimenziju kulture, a uvođenje *tela*, kao do tada potpuno odsutnog polja kulturološke analize, otvorilo je nove teorijske poglede i analitička težišta.

U trećem poglavlju knjige – *Postmodernizam*, autorka objašnjava genezu ovog pojma i različitih diskursa postmoderne, posebno se osvrćući na društvene osnove postmodernizma i analizu postmodernizma kao „kulturne logike kasnog kapitalizma” Frederika Džejmsona, čije tumačenje podrazumeva i kritiku “postmodernog stanja”, kako ga naziva Liotar, i njegovu analizu (posebno u radovima Antoni Gidensa i Dejvida Harvija). U tom smislu autorka donosi pregled osnovnih filozofskih postulata postmodernizma u čijim je središtu težnja za institucionalizacijom epsitemološkog problema istine. Postmodernističke teorije, koje autorka analizira, dovele su do pomeranja granica između teorije/filozofije, umetnosti i društvenih nauka u do sada nevidenim razmerama, te do svojevrsnog brisanja analitičkih granica kojima se „napadaju” i zamišljenje granice socijalnih pojava koje se analiziraju (između visoke i niske kulture, prirode i kulture i tako dalje). Jelena Đorđević objašnjava da se to prožimanje različitih sfera „može razumeti na dva načina: kao svet u kome se otvara mogućnost za izražavanje i poštovanje razlika, ali i kao svet jednoobraznosti kome preti smrt pod naletom veštački proizvedene stvarnosti, u kojoj on gubi svaki razlog postojanja” (Đorđević 2009: 234). Ovakve apokaliptične analize savremenog sveta posebno su vidljive u delu Žana Bodrijara, koji sebe smatra teoretičarem „hiper-modernosti” i čije su analize popularne kulture i potrošnje snažno uticale na studije kulture bez obzira na kritiku koju su njegovim analizama uputili Stjuart Hol i Džon Fisk.

Bodrijarovo delo je izvršilo veliki uticaj na studije kulture i u velikoj meri otvorilo prostor za proučavanje „popularne kulture“, kao jedne od najprepoznatljivijih uporišnih tačaka u čitavoj disciplini studija kulture. S toga autorka u sledećem poglavlju – *Popularna kultura* objašnjava genezu pojma popularne kulture, vraćajući se na početke Birmigenske škole i na radove Stjuarta Hola i Dika Hebdidža. Teoretičari studija kulture koji su se bavili proučavanjem popularne kulture, dekonstruisali su klasni karakter kulture oslanjajući se na radove Pjiera Burdijea i na dela Gramšija, Barta i Bahtina. Proučavanje popularne kulture doživelo je svoju najzreliju artikulaciju u teoriji „kruženja kulture” i delu *Kodiranje-deokodiranje*, Stjuarta Hola, koji je u svoju teoriju popularne kulture inkorporirao filozofske ideje post-modernizma objašnjavajući da „ne postoji aideološko mišljenje, kao što ne postoji stvarnost

po sebi, i da se oblikovanje svake kulture zasniva na borbi oko značenja” (Đorđević 2009: 274). Ovo je, dalje, donelo promenu fokusa u istraživanjima popularne kulture premeštajući istraživačko težište sa proučavanja kulturnih poruka na proučavanje primaoca poruka, što je rezultiralo u velikom broju studija koje su se bavile izučavanjem najrazličitijih vidova publike, koja nije više viđena samo kao pasivni konzument, već i kao aktivni proizvođač kulturnih značenja, pri čemu su se studije kulture oslanjale na različite teorijske pristupe, poput teorije strategija i taktika de Sertoa, teorije semiotičkog otpora Džona Fiska i teorije prizmene estetike Pola Vilisa. Ovi radovi često su bili nekritički usmereni prema konzumerizmu popularne kulture i neretko su završavali kao ideološka podrška privatizaciji i komercijalizaciji društva, pri čemu je iz analiza isključivan čitav niz kulturnih pojava koje se smatraju “elitnim” ili elitističkim, ali i svaka mogućnost donošenja vrednosnih sudova.

Ova vrsta epistemološkog i ideološkog ćorsokaka do kojeg je dovela post-modernistička analiza popularne kulture pokušala je da nađe različite moduse razrešenja u postkolonijalnim teorijama diskursa, teorijama orijentalizma, kulture i nacije, te različitim teorijama globalizacije, identiteta, hibridnosti, dijaspore, prostora i mesta, koje autorka obrađuju u poglavlju *Kulture u pokretu*. Kako objašnjava Jelena Đorđević, ovi različiti teorijski pravci ne čine jednoznačan odgovor na izazove post-modernih teorija kulture, već nude različita polazišta za tumačenje savremene kulture, zasnivajući se na kritici modernizma i analizi ideoloških i diskursa moći. Pri tome se ideje postkolonijalne kritike i teorija orijentalizma fokusiraju na podređene i marginalizovane kulture ili delove sveta, predstavljajući možda i najplodotvornije polje savremenih studija kulture. Ovi teorijski pravci dopunjeni teorijama nacionalizma Benedikta Andersona i teorijom kulture i „nacionalne pedagogije” Homija Babe, izvršili su veliki uticaj na savremene teorije dijaspore i razbijanje ideje kulture kao jasno omeđenog entiteta vezanog za određenu teritoriju (posebno u radovima Pola Gilroja, Džejmsa Kliforda i Ardžuna Apadurajija) i stabilne kulturne identitete (programski tekst ovih pristupa je *Pitanje kulturnog identiteta*, Stjuarta Hola).

Problemi tumačenja identiteta kao nefiksiranih, diskurzivnih strategija usko su povezani sa tumačenjima problema globalizacije. U okviru studija kulture globalizacija se posmatra kao deo imperijalističkog širenja Zapada, ali ne nužno i kao proces uništavanja nekih fiktivnih autentičnih lokalnih zajednica, već se u analizama insistira na procesima adaptacije i hibridizacija kroz koji se usvajaju i transofirmišu Zapadni kulturni trendovi, pri čemu se ruše jasne granice između centra i periferije. Insistiranje na lokalnim adaptacijama globalnih trendova povezano je za povećanim interesovanjem za prostor i mesto u odnosu na ranija teorijska interesovanja za vreme, pa tako Edvard Sodža navodi da je neophodno „izgraditi geografsku i prostornu imaginaciju na osnovu koje bi se teoretisalo o promenama savremenog sveta” (Đorđević 2009: 395-396). Na taj način, interesovanje za prostor kao deo post-modernističke kritike

univerzalizma i modernizacijskih evrocentričnih tendencija, na jedan paradoksalan način vraćaju studijama kulture teorijsku i kritičku oštricu koja je povremeno pretela da se izgubi u opštem relativizmu.

Poslednje poglavlje knjige – *Pogled s druge strane* daje kratak rezime teorijskih ishodišta studija kulture i post-modernističkih teorija, ukazujući na ćorsokake dosadašnjih teorija i anticipirajući probleme sa kojim će teorija morati da se suoči da bi iz njih izašla i rešila moralne probleme koje je sama stvorila.

Knjiga *Postkultura: Uvod u studije kulture*, Jelene Đorđević, donosi sveobuhvatan prikaz istorije studija kulture, kao i najaktuelnijih teorijskih kretanja u okviru ove discipline. Knjiga ne nudi jednostavan, jednonelinearni prikaz kretanja teorijskih tumačenja kulture od Birmigenske škole do danas, već pokazuje složene i često kontradiktorne puteve različitih tumačenja, smeštajući ih u jasan politički i istorijski kontekst širih društvenih kretanja. Krećući se između studija kulture i analize raznolikih teorijskih kretanja u društvenim naukama uopšte, autorka uspeva da donese sveobuhvatnu sliku savremenih teorijskih kretanja u društvenim naukama u celini, ukazujući na usku vezu studija kulture sa drugim srodnim disciplinama. Studije kulture izvršile su snažan uticaj na mnoge humanističke discipline, pre svega na teoriju književnosti, antropologiju, sociologiju i fiziofiju, neretko bivajući nosioci teorijskih promena i brišući granice između disciplina.

Knjiga Jelene Đorđević stupa u kritički dijalog sa različitim teorijskim pravcima i tendencijama u društvenim naukama i predstavlja izuzetan doprinos promišljanju koncepta kulture. Pri tome, to je prva knjiga na srpskom jeziku koja na sistematičan i kritičan način objašnjava istoriju studija kulture i promenu značenja samog pojma kulture, omogućavajući čitaocima iz najrazličitijih oblasti da se kritički uključe u promišljanje pojma kulture i teorijskih pretpostavki njenog tumačenja.

Marina Simić

Ildiko Erdei, Antropologija potrošnje: teorije i koncepti na kraju dvadesetog veka, Biblioteka XX vek, Beograd 2008, 400 str.

Knjiga Ildiko Erdei *Antropologija potrošnje: teorije i koncepti na kraju dvadesetog veka* predstavlja obimnu teorijsku studiju koja otvara nove stranice rasvetljavanja i tumačenja fenomena potrošnje, odnosno savremenih društvenih i kulturnih procesa.

Knjiga je podeljena u pet delova: I Antropologija i proučavanje potrošnje, II Predistorija savremenih proučavanja potrošnje, III Savremena antropologija potrošnje – teoretičari strukture, IV Savremena antropologija